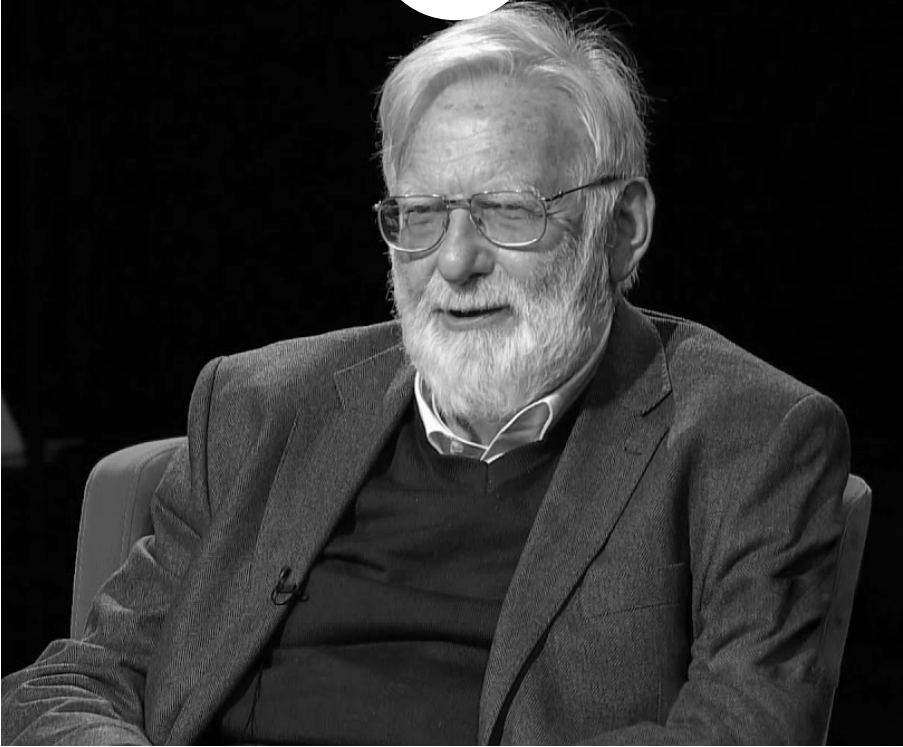

Prof. Dr. Sadettin ÖKTEN

“Zihniyetimizi Kaostan
Kurtarmamız Gerekıyor”

RÖPORTAJ

Prof. Dr. Sadettin Ökten ile kültürel çalışmalar, kimlik meselesi ve modernleşme sorunlarımız üzerine söyleşi gerçekleştirdik.

TRT Akademi: Türkiye’de 1950’den sonra ana eksenin değiştiğini, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş süreci başladığını ve bununla birlikte yeni bir kimlik krizi yaşadığımızı ifade ediyor ve: “Etnik isteklere baktığımız zaman herkesin bir kimlik bunalımı içinde olduğunu görüyoruz.” diyorsunuz. Bugün gelinen noktada Türkiye’nin bir kimlik krizi yaşadığını düşünüyor musunuz? Bunun aşılması için neler yapılabilir?

Sadettin Ökten: Birey, bir değerler sistemini bilir, benimser ve bu sisteme inanır. Değerler sistemi, bireyin evrensel sorularına cevap vererek hayatına bir anlam ve gaye tanımlar. İnsan bu anlamı ve gayeyi gerçekleştirmek üzere belli tür eylemler yapar. Bu eylemleri ile inandığı değerler sisteminin kendisi ve “öteki” için görünür hale getirmiş olur. Bireye yaptığı bu eylemlerine göre bir nitelik izafe edilir ki ona “kimlik” diyoruz. Kısaca kimlik, eylemle ortaya çıkar, eylem de değere bağlı olarak biçimlenir veya değer eylemle görünür hale gelir.

Ülkemiz 1950’den itibaren özel sektör üzerinden sanayileşmeye başlamıştır. Bu olgu, kırsaldan şehre göçü ve giderek artan bir özgürleşmeyi, diğer bir deyişle devletin müdahale ve denetiminin azalmasını getirmiştir. Nisbî olarak ortaya çıkan yoğun şehir ve özgürlük atmosferi neticede toplumsal derinlikte yatan kimlik krizini hissedilir kılmıştır. Birey kendisine sordu: “Ben kimim? Hangi değerler sistemine inanıyorum ve buna göre hangi eylemleri yapıyorum?” Bu sorulara verdiği cevaplarla kendi varlığı üzerinde bir karmaşa oluştuğunu gördü. Çünkü kimliği konusunda bir karar verememekteydi. Bir yanda İslam medeniyet tasavvurunun değerler sistemi kısaca İslami değerler ve buna dayalı uygulamalar diğer yanda ise modernist medeniyet tasavvurunun değerleri kısaca modernite ve buna dayalı eylemler vardı. İslami değerler toplumsal ölçekte uzun bir tarih boyunca yaşanmış ve deneyimlenmişti. Fakat bireyin yaşadığı dönemde bunlara dayanan eylemler geçerli ve söz konusu değildi. Buna karşılık o dönemde modernitenin eylemleri revaçtaydı ve uygulanıyordu. Fakat bu eylemlerin ardında yer alan modernite değerleri toplumsal ölçekte yaşanmış ve deneyimlenmiş değildi. Değerlerin İslami değerler, buna karşılık eylemlerin modernist eylemler olması bireyin düşünce ve duygu dünyasında bir kaos doğurmuştur ki bu, kimlik krizidir. Bu kaos, ağırlığını daha da hissettirerek bugün hâlen devam ediyor.

Toplumsal ölçekte baktığımız zaman, inandığımız gibi yaşamıyoruz. Bu ikilemi aşmak da oldukça zor görünüyor. Bu konuda kendi serüvenimi özetleyerek devam edelim. Toplumda gördüğüm ve teşvik edilen eylemlerin ardındaki değerleri içeren

medeniyet tasavvurunu yani moderniteyi, yapabildiğim kadarıyla öğrenmeye çalıştım. Modernitenin değerleri ile İslami değerlerin temel kabuller açısından çok farklı ve bağdaşmaz olduklarını gördüm. Ayrıca modernitenin de Batı toplumlarında toplumsal ölçekte kendine özgü bir yaşanmışlığı ve deneyimlenmişliği var. Fakat ben bu olguyu ne bireysel olarak yaşadım ne de toplumsal olarak tevarüs ettim. Şu sıralar yaşanan kimlik krizi bu sonuca göre değerlendirildiğinde modernist eylemlerin bizim bireyimizde çok sathi kaldığı ve varlığının derinliklerinde bir karşılık bulmadığı görülüyor. Kanaatimce yapılması gereken şey, İslami değerlere dayanan ve bu güne hitap eden bir eylemler bütünü geliştirmektir.

TRT Akademi: Şiirde, müzikte, mimaride kendi klasik kaynaklarımızdan beslenip bugün ortaya ne koyabildiğimizin önemli olduğunu düşünüyorsunuz. Bunun da şu an eksik olduğunu ifade ediyorsunuz. Kudsi Erguner'in de: "Eskiye yeniden ihya edeceğim diye eskiye bozan bir muhafazakâr kültür var." diye bir eleştirisi vardı. Burada tehlikeli bir eşik söz konusu ve biz bunu aşamadık gibi görünüyor. Ne dersiniz?

Sadettin Ökten: Kimlik krizimiz halen devam ediyor. Eski veya klasik bizim mazimizdir ve kimliğimizin somut göstergesidir. Eskiye veya klasiği eski ya da klasik olduğu için değil, yapıldığı dönemde değer-eylem ilişkisini, daha doğrusu bütünlüğünü yansıttığı için çok önemli buluyorum. Bu açıdan bakıldığında günümüzde yaşayan insanımız eski ya da klasiği bilmek, anlamak ve sevmek mecburiyetindedir. Çünkü o birikim, bize ait özgün kimliğin bir dönem için görünür hale gelmiş, deneyimlenmiş ve topluma mal olmuş bir uygulamasıdır. Ancak biz bugünü yaşıyoruz. Kimliğimizin temel ögesi olan İslami değerler sistemini koruyarak ona dayanan bir eylemler bütünü, kısaca bir kültür biriktirmek zorundayız.

Kimlikte asıl olan değerdir ve değer soyuttur. Değer davranışı diğer bir deyişle eylemi doğurur. Eylemse somuttur. Değer ve değere göre oluşturulan eylem var oluşu ortaya çıkarır. Eylem zamana ve mekâna bağlı olarak değişebilir ama değer değişmez, değişmemelidir çünkü kimliği o belirler ve inşa eder. Her dönemde değer-eylem ilişkisinin yeniden yorumlayarak o dönemin ihtiyacını karşılayan ve aynı zamanda kimlik inşa edici değeri yansıtan eylemler bütünü oluşturmak mecburiyeti vardır.

TRT Akademi: Yine önceki soruyla bağlantılı olarak, bugün genel olarak gelenek kavramının hem fikri hem de somut kurum ve ürünleriyle bağlarımız kopmuş durumda diyebilir miyiz? Geleneğimizi modern hatta post-modern bir dünyada yeniden konuşturmanın imkânları nelerdir, bunu nasıl başarabiliriz?

Sadettin Ökten: Şimdi biraz da gelenek hakkında konuşalım. Gelenek bir eylem biçimidir. Toplumsal kabul ve takdir görmüş yaygın bir eylem biçimi. Birey, belli bir olaya tepki veren ya da bir etki oluşturmak istediğinde toplum tarafından bilinen

ve beklenen bir davranış tarzı yani eylem sergiler. Böylesi bir eylemi aynı olay karşısında toplumun diğer fertleri de aynı şekilde gerçekleştirirler. Bu tür bir eylemi yapan birey, geleneğe uyduğu için toplum tarafından tasvip ve takdir edilir. Belli bir eylem tarzı olan gelenek, toplumsal ölçekte tekrarlandıkça güçlenir ve hayatiyetini devam ettirir.

Her iradi eylemin isnat ettiği bir değer olduğu için toplumsal bir eylem olan geleneğin de ardında kendisini doğuran bir değer mevcuttur. Toplum, bu değere inanmış ve onu yaygın ve kabul görmüş bir eylem biçimi ile yani gelenek ile görünür ve yaşanır hale getirmiştir. Geleneğe göre davranış, inandığı gibi yaşamak anlamına geldiği için bireyi ve toplumu mutlu eder.

Ülkemize gelince biz medeniyet tasavvuru noktasında şu sıralar bir tereddüt ve kararsızlık evresindeyiz. Yukarıda değinildiği gibi bir yanda İslam medeniyet tasavvuru var öbür yanda da modernite. Toplumsal bir miras olarak tevarüs ettiğimiz gelenek, İslam medeniyet tasavvurunun değerler sistemine dayanıyor. Burada doğmuş ve hayat bulmuş. Şu sıralar toplumun bir kesiminde ise modernitenin kapitalist ve pragmatik versiyonuna göre eylem yapmak eğilimi söz konusu. Bu olgu da yerli geleneği zorluyor. Bu kesim henüz daha tercih ettikleri eylemlerin ardındaki değerleri tam anlamı ile fark etmiş değil. Modernitenin bu değerlerini kabul ettiklerinde bir başka kimliğin sahibi olacaklarını henüz idrak etmediler. Bir kez daha tekrarlırsak hangi değerler sistemine inanıyorsanız eyleminiz de o sisteme göre biçimlenir yani geleneğiniz ona göre oluşur. Değeri bir medeniyet tasavvurundan eylemi ya da geleneği bir diğerinden almak tam bir buhran halidir ki bunun bilincinde olarak yaşamak mümkün değildir.

TRT Akademi: “Bizim medeniyetimiz irrasyoneldir, bizde kalıcı olma fikri yoktur, biz baki değiliz, Abdülbakiyiz.” sözlerinizden hareketle ve Yahya Kemal’in: “Çok insan anlayamaz eski musikimizden / Ve ondan anlayamayan bir şey anlamaz bizden” dizesinden ilham alarak bugünün rasyonel dünyasında medeniyet ve kültür arasındaki o derinlikli bağı nasıl kuracağız?

Sadettin Ökten: Medeniyet ve kültür ilişkisi konusunda Prof. Dr. Yılmaz Özakpınar’ın bu olguyu açıklayıcı bir teorisi mevcuttur. Bu teoriye göre medeniyet, bireyin düşünce ve duygu dünyasını biçimlendirip düzenleyen bir değerler sistemi, kültür de bireyin bu değerler sistemine göre yaptığı tüm eylemler ve oluşturduğu düşünce ve duyguların dışavurumudur. Bu konuda daha etraflı bilgi Özakpınar Hocanın’ın eserlerinde bulunabilir. Özetle söylersek bireyin ya da toplumun kültürü, inandığı değerlere göre eylem yapması yine bu değerlere göre oluşan düşünce ve duygularını dışa vurmasıdır.

Gelelim “bugünün rasyonel dünyası” nitelemesine. Bu niteleme XIX. yüzyılda kalmıştır. XX. yüzyıl irrasyonel olaylar ile doludur. Hele XXI. yüzyıl rasyonaliteye meydan okuyan gelişmeleri sergiliyor. Nedir rasyonalite? Akıl, yaşamak için çözülmesi gerekli tüm problemleri çözer. Müreffeh ve mesut bir dünya kurmaya muktedirdir. İnsanoğlunun akıldan başka ve aklın üzerinde yer alan diğer bir güce ihtiyacı yoktur. Bu görüş XIX. yüzyılda sadece Batı dünyasında gerçekleşmiş gibi göründü. Ancak ardından gelen ve tüm dünyayı etkileyen hadiseler karşısında ciddi bu kanaat ciddi manada sarsıldı. Rasyonaliteden doğan sistemler bugün için Batı dünyasına refah sağlıyor ama mutluluk getirmiyor. Bu refah da yerkürenin diğer bölgelerine getirdiği kan, zulüm ve gözyaşı pahasına gerçekleşmiştir. Rasyonalite halen çaresizdir. İnsanlığa derde deva namına sunacak hiçbir şeyi yoktur. İnsanın manevi boyutunu uzun bir zaman önce ezmiş ve yok etmiştir. Elinde sadece içgüdüleri ile var olan bir insan tipi kalmıştır. İnsanlık böyle bir malzeme ile nereye kadar gidebilir ki?

TRT Akademi: “Türk şehirlerinin kapitalizmle birlikte bir kimlik krizi yaşadığını, şehirlerimizin etik ve estetik özelliklerini yitirdiğini söylüyorsunuz. “Müslüman şehirde olması gereken üç özellik: nispet, kifayet ve tertip.” sözünüzden yola çıkarak eski şehirlerin üzerine diktiğimiz apartmanlar, kültür hayatımızda nasıl bir dönüşüm yaşıyor bize?

Sadettin Ökten: Şehirlerimizde bulunan eski özgün doku yıkıldı, yerine modern apartmanlardan oluşan yeni bir doku inşa edildi. Şu soru ile başlayalım: Şehirlerimizin eski ve özgün dokusu ne anlam ifade ediyor, hangi değerleri yansıtıyordu? Kısaca söylersek bu doku yani bu mekânsal düzenleme, İslam medeniyet tasavvurunun Osmanlı yorumuna göre yapılmıştı. Buralarda İslami değerlerin zaman ve zemin şartları göz önüne alınarak görünür ve yaşanır hale gelmesi gerçekleştirilmişti. Şimdi aynı anlamda bir soruyu apartmanlardan oluşan bir şehir dokusu için de soralım. Böyle bir apartman dokusu hangi medeniyet tasavvuruna ait, ne gibi değerleri yansıtmaktadır? Bu soruya cevabımız çok açıktır. Bu doku, modernitenin sanayi devrimi aşamasında iyice güç kazanıp Batı toplumuna hâkim olan kapitalist, pragmatik değerleri taşıyor ve yansıtıyor. Bu değerlerle İslami değerlerin bağdaşması ise mümkün değildir.

İradi bir eylem sonucu ortaya konan her ürün kendini oluşturan eylemin ardındaki değere göre biçimlendiği için o değeri taşır, temsil eder ve yaşatır. Apartman olgusu ve apartmanlardan oluşan bir şehir dokusu da böyledir. Toplum bu tür bir şehir dokusunda ikamet ettikçe ona alışır ve onu deneyimler. Başlangıçta toplumsal bir ihtiyaç olan iskân meselesini kısa zamanda çözdüğü, yani işlevsel olduğu için apartmanlardan oluşan şehir dokusu toplumsal manada kabul hatta takdir görür. Ancak zaman geçtikçe bu dokuyu üreten kapitalist, pragmatik değerler, toplumun

manevi dünyasına nüfuz etmeye başlar. İnsanlar önce bu değerlere alışır ve onları kabullenir. Sonra da beğenip sevmeye başlarlar. Ülkemizde de aynen böyle olmuştur. İnsanımızın iç dünyasında mesken konusunda birbirine zıt iki değer yer alıyor. Biri apartman üzerinden işlevsel ve konforlu, kapitalist, pragmatik mekân algısı; diğeri eski ve mütevazı, mahrem bahçeli ev üzerinden İslami mekân değeri. Bu realite bugün ülkemizde gerçekleşiyor. İnsanlar iç dünyalarında adını koymadıkları bir gerilim yaşıyorlar. Apartmana hem büyük bir rağbet var hem de apartman hakkında pek çok şikâyet. Çünkü duygu dünyamızda İslami değerler ile kapitalist, pragmatik değerlerin gerilimi yaşanıyor. Apartmanlardan oluşan şehir dokusu ile olan toplumsal ülfetimiz böyle devam ederse bir süre sonra kapitalist, pragmatik değerlerin zebunu olup kimlik buhranımızın daha da derinleşmesi kaçınılmazdır.

TRT Akademi: Yine bu bağlamda bir sözünüz var: “13. yüzyılda bir gotik kilise yapıldı. 19. yüzyılın sonunda özellikle İngiliz ve bazı Amerikan üniversiteleri gotiğe gönderme yaparak bina yapıyorlar. O üsluba riayet ediyor. Oraya refere ediyor kendisini. Kültürel manada bağ kuruyor tarihiyle.” Biz niye yapamıyoruz?

Sadettin Ökten: Geç Orta Çağ, gotik üslubun özellikle katedral yapılarında zirveye eriştiği dönemdir. Bu yapılar o zamana göre yeni ve ileri bir teknoloji ile inşa edilmiştir. Bu yeni teknoloji, teorik bir birikimin görünür olmamakla birlikte doğayı ve insanoğlunun uygulamalarını dikkatle gözlemleyen ve onlardan bir sonuç çıkaran rasyonel, sorgulayıcı bir zihnin mahsulüdür. Bu dönem aynı zamanda rönesansın temellerinin atıldığı ve aydınlanmanın müjdelendiği bir zaman dilimidir. Batı dünyasının mümin Hristiyan iç alemine rasyonalite girmiş ve bu alemin duygu ve düşünce ortamına ortak olmaya başlamıştır. Yine bu dönemde kilise dışında kurulan ve kiliseden bağımsız eğitim veren ilk üniversiteleri de görüyoruz. Batı dünyasında XI. yüzyılda böyle başlayan modernite süreci, giderek gelişmiş ve olgunlaşmış XIX. yüzyılda da kemalini tamamlamıştır.

Modernitenin asli temsilcisi ve vazgeçilmez kurumlarından bir olan üniversite de yine XIX. yüzyılda merkez binasını gotik üslubu ile inşa ederek kendi kimliğine ve tarihine bir gönderme yapıyor. Böylelikle topluma etkinliğinin ve gücünün kaynağı olan işlevini ve mazisini hatırlatıyor. Bugün Batı dünyası olarak böyle gelişmiş bir seviyeye gelmişsek bunu rasyonalitenin yüzyıllar süren hâkimiyetine borçluyuz diyor.

Bize gelince biz, üniversiteyi kurum olarak XIX. yüzyıl ortasında Batı’dan aldık. Zaman içinde kendimize özgü bir şekilde geliştirerek yaygınlaştırdık. Ancak üniversitelerimiz uzun yıllar devletin başka kurumlar için inşa edilmiş binalarını kullandılar. Bunun ötesinde bizim merkez bina için gönderme yapacağımız bir gotik mazimiz de yoktu. Bizde yüksek eğitim kurumları ile ilgili tarihe baktığımız zaman karşımıza

medreseler çıkıyor. Onlar da zaten çağ dışı görülerek kapatılmış. Bu şartlar dahilinde üniversitenin merkez binasının halen olduğu gibi kalması hiçbir yere gönderme yapmaması çok makul görünmektedir. Çünkü gidilecek veya gönderme yapılacak bir yer yoktur. Gotiğe gönderme yapsa kendisine ait değil. Medreseye gönderme yapsa bu hiç olmaz, çaresiz böyle kalmak zorundadır.

TRT Akademi: Türkiye’de pozitivist ya da pragmatist eğilimlerden hangisi ağır basmaktadır? Teknik ve medeniyet ilişkisi konusunda tıkanığımız yer neresi? Zihniyet mi yoksa temel bilim eksikliği mi?

Sadettin Ökten: Şu sıralar toplumda pragmatik eğilimler ağır basıyor. Kitle 1980’lerde kapitalizmle tanıştığından beri giderek pragmatikleşiyor. Nitelik yönünden birçok eksikliği olduğu halde nicelik yönündeki büyük gücü ile hayatın her yönüne hâkim oluyor. Halbuki daha önceleri hayatın önemli alanlarına pozitivist eğilime sahip seçkinler egemen idiler. Kitlenin pragmatikleşmesi ister istemez bir şekilde pozitivist seçkinleri de etkilemiş görünüyor. Onlarda da pragmatik davranışlar gözlemleniyor.

Pragmatik küreselleşmenin emrine giren teknoloji, her an yeni ürünler çıkararak insanların kazanmadıkları paralarına ve yaşamadıkları zamanlarına el koyuyor. Bu anlayış artık eski tüketim kültüründe olduğu gibi, “Kullan, at.” demiyor. “Satın al, sadece satın al.” diyor. Kullanmaya ve tüketmeye vakit yok. Bu yaklaşım bireysel olarak insan olma şerefi ile bağdaşmadığı gibi İslami değerlere de tümünden aykırıdır. Biz insan olarak “satın al” mottosunun muhatabı olan içgüdüden ibaret değiliz. İçgüdümüzün üzerinde aklımız, duygularımız, vicdanımız ve aşkımız var. Pragmatik küreselleşme sadece satın almaya dönük bir hayat tarzı kurarak bizi yalnız içgüdülerin var olduğu bir alana mahkûm ediyor. Buna hayır demeliyiz. Önce kendimizden başlayarak çevremizi ve tüm insanları bu tür bir hayata karşı müstağni kalmaya çağırmalıyız. İçgüdüye hitap eden “satın al” akımına karşı müstağni kalabilirsek akıl, duygu, vicdan ve aşk gibi diğer donanımlarımızın farkına varıp onları geliştirmek hiç de zor olmayacaktır.

Önce zihniyetimizi netleştirmemiz ve kaostan kurtarmamız gerekiyor. Bunun için başlangıç sorusu şudur: Ben kimim ve bu kimliğimi gerçekleştirmek için ne yapıyorum? Diğer bir deyişle hangi değerlere inanıyorum ve inandığım değerler doğrultusunda eylem yapıyor muyum? Zihin bu noktada netleştikten sonra gerekli görüldüğü hususlardan bilgi eksikliği bir şekilde giderilebilir. Öncelikle kimlik yani değer-eylem tutarlılığı konusunda kesin bir karara varmak gerekiyor. Bu karar, bireye zihinsel düzeyde bir kimlik bütünlüğü sağlar. Buna karşılık insan her zaman inandığı değerlere göre eylem yapamayabilir. Fakat kimlik bütünlüğüne sahip ise yaptığı ya da niyetlendiği her eylemi değerlendirebilmektedir.

İstanbul/ Kapalıçarşı, Reuters